

Naša mesta.

IDRIJA.

Idrija je svet zase. To vedo tudi Idričani sami. Nele kraj, oziroma kotel, marveč tudi šegavi, bistroumni, pa malce vase zaprti Idrijci so nekam svojski.

Vsi opisovalci Idrije začno s tisto pripovedko o postanku idrijskega rudnika. Idrijski zgodovinar in njen prvi meščan, zaslužni mons. Arko pravi, da je bil še pred 450 leti zaraščen gozd, kjer sta danes živahni rudnik in mesto s 6000 prebivalci. Valvazor piše, da se je Idrija začela okoli l. 1497. L. 1497. se je namreč pripetilo, da je neki škafar potopil svojo suho robo v studenec, da se namoči. Drugo jutro opazi na dnu škafe nekaj težkega in svetlega. Zlatar v Škofji Loki, kamor je sodar nesel pokazat tisto srebrno stvar, je brž plačal in ga pobaral, kje je to našel. Zviti Idričan pa molči in pove stvar nekemu Kancijanu Anderlu. Brž sta osnovala rudarsko družbo, šlo je počasi, brez vseh priprav. Vendar sta se rudnik in naselbina okoli začela razvijati. Zdajci se je pa srebronosna žila zgubila in komaj nastali rudarski naselbini je grozil nagel konec. Tedaj so 22. junija l. 1508. na sv. Ahacija zadeli na bogato rdeče kamenje (cinobler), ki je imelo do 80% rude. Odtlej je za Idrijo največji praznik s procesijo sv. Ahacij. Na mizi so gotovo žlikrofi, idrijska narodna jed iz sesekljanega mesa in testa.

Zdaj se je začelo mesto razvijati. Dobilo je skoraj gotovo ime po živem srebru. Latinski se namreč živemu srebru pravi »hydrargyrum«. Odtod je menda nastalo Hidrija, potem Idrija. Po vojnah z Benečani je erar kupil vse rudniške naprave in gozdove v okolici in od tedaj je rudnik, pravzaprav vsa Idrija državna last. Država pa tudi ima od rudnika precejšnje dobičke. L. 1922. je zaslužila z idrijskim živim srebrom, ki je znano, kot

najbolj čisto po vsem svetu, 12 milijonov in pol lir.

Toliko govorimo o Idriji in njenem podzemnem bogastvu, pa še ne povejmo, kje je. Skrita je in oddaljena od sveta. Zlasti pozimi ali če Idrija naraste in spodje cesto proti Sv. Luciji ter je druga cesta čez Črni vrh močno zametena, si v idrijskem kotlu kot v kletki. Telefona nimajo, da bi v svet povedali, kako si tedaj z muziciranjem, nekoliko pa tudi v veseli pivski družbi čas krajšajo ter čakajo, da zopet pridejo do njih potniški avti čez Črni vrh ali pa od Sv. Lucije sem.

Če se voziš tod, se nenadoma dočlinica ob Idriji razširi v kotel, ki ima ob straneh posejane hišice, po dnu pa opaziš nad jaški (navpičnimi rovi) stolpe za dvigala, dimnike, mostovže itd. Prijazno te pozdravlja že od daleč na gričku sv. Anton, priljubljen sprehod in zatočišče kmetov iz okolice za zdravje pri živini in pa pribežališče mestnih zijal (tako se po idrijsko reče dekletu) za zdravje srca... Onstran Idrije štrli visoko iz griča visok dimnik, skozi katerega uhajajo škodljivi živosrebrni hlapi v zrak. Če bi se vlekli tik nad mestom, bi še bolj okužili že itak ne preveč zdravo podnebje. Podnevi je namreč zelo toplo, ponoči pa moraš sredi vročega poletja spati vsaj z enim pogrinjalom. Prav tako ostra razlika je tudi med poletjem in zimo. Če gledaš Idrijo z višine, se ti zdi prav ljubka. Slikovitost še poveča ta Idrija in njen mrzli pritok Nikava. Mesto samo pa ni moderno. Ulice so ozke in vijugaste, saj pa tudi ni drugače mogoče, ker je naslonjeno ob steno kotla. Zato ima na sebi nekaj podobnih s srednjeveškimi mesti, samo da diha prav domačo pristnost.

Pred nekaj leti je zginila idrijska posebnost: grablje v strugi Idrijce, kjer so lovili drva. Malo naprej od grabelj je čistilnica rude. Čez most prideš navkreber k župni cerkvi sv. Barbare, zaščitnice rudarjev. V cer-

kvi hranijo dragocen plašč, dar Marije Terezije; pa še eno znamenitost ti pokažejo: drobec sv. križa. Ne smemo tudi pozabiti izbornih orgel, ki so delo znanega mojstra Milavca. Fara v Idriji je že stara. Prvotno so morali k maši v Spodnjo Idrijo zato ji še danes pravijo »Pri fari«. Toda že leta 1500. so prosili, da bi smeli v cerkvi sv. Trojice imeti lastno mašo.

Pred cerkvijo se širi glavni trg z občinskim poslopjem in ljudsko šolo. Kakor je ves razvoj Idrije odvisen od rudnika, tako je rudniška uprava tudi nje šolstvo močno podpirala. Luteranska šola je bila v Idriji že izza leta 1581., ker so bili rudniški nadzorniki Nemci — protestanti. Toda že l. 1608. se je morala umakniti katoliški. Leta 1777. je Marija Terezija preustrojila šolo v trirazrednico. Novo šolsko poslopje je rudnik sezidal l. 1876. Plačeval je tudi učitelje in katehete, celo organist je bil prištet med rudniške poduradnike. Danes ima ljudska šola 8 razredov. Nekako nižjo gimnazijo s tremi razredi je imela Idrija že v l. 1784.—1797. Francozi so pa odprli tehnično šolo, da bi dobili izvežbanih moči za rudnik. Obe šoli sta pred l. 1848. prenehali. Šele l. 1901. je bila otvorjena mestna, pozneje državna slov. realka. Po vojni so imeli Idričani tri leta tudi gimnazijo. Zdaj imajo šolo, ki k delu navaja (d'avviamento al lavoro). Stara je tudi čipkarska šola, ustanovljena l. 1876. Za Idričanke je menda ta šola najbolj potrebna, saj so si s klekljanjem zaslužile že marsikako petico in pa ime, ker se idrijske čipke kosajo z belgijskimi. Razen živega srebra je torej klekljanje drugi vir dohodkov za prebivalstvo, ki nima poljske živine.

Nad mestom kraljuje mogočno grajsko poslopje že v 17. stoletju. Namesto grajske gospode sede po sobanah uradniki rudniškega ravnateljstva in pa sodnije. Malo nad gradom je poslopje bivše realke.

Idrija se še vedno razvija. Še pred dobrimi 30 leti je imela okoli 1000 duš manj. Vsi žive neposredno ali posredno od rudnika ter od čipk. Rudarjev

se začela nemirno izprehajati po sobi. Koliko bojev in skrbi jo je stal ta tako goreče zaželeni dan, ko je končno zasedla prestol, ki se ji je zdel pretesen, dokler ga je morala deliti s Tutmesom II. Zdaj je zakraljevala sama, toda zato se bo morala boriti s pregnancem v Butu in z vsemi nezadovoljnimi v Egiptu. Danes je premagala žreče, toda ti ne bodo nehali izpodkopavati njeno moč. Prežali bodo na ugodni trenotek, da uklonijo kraljico in jo užalijo, če ne pojde drugače, v osehah, ki jih ščiti.

Pri tej misli je živa rdečica oblila obličje mlade žene. Kaj? Ona, zakonita kraljica, hčerka božanske Aahmese, naj bi se uklonila temu nezakonskemu otroku in tem nesramnim ljudem? Nikoli!

Hatasu je bila takega značaja, da je v nevarnih trenotkih postrila svojo odločnost in se z novimi silami vrgla v boj proti oviram. S samozavestnim nasmehom je dvignila svojo ponosno glavo. »Držim žezlo,« si je dejala, »a moja volja ti bodi zakon, Egipt! Sargon bo živel, Tutmes ostane v Butu, a vi, oholi žreči, se boste zvijali pod mojimi sandali!«

Preteklo je nekaj mesecev po smrti Tutmesa II. Nekaj dni je bilo Nejtino življenje v nevarnosti. Čez petnajst dni pa ji je začelo iti na bolje. Vendar pa je bila tako slabotna, da je potrebovala še mnogo nege,

predno bi ozdravela. Da bi se žreči ne čutili užaljene, je zahajal k nji neki zdravnik iz Amonovega tempelja. Samo ponoči in v največji tajnosti je prihajala k njej Abrakro, ki ji je pregledala in obvezala rano.

Satati je z največjo požrtvovalnostjo stregla Nejtini ter pošiljala trikrat dnevno poročila kraljici. Tudi Roanta je prihajala pogostoma k Nejtini postelji. Očitno si je, da je kriva Nejtine nesreče, ker jo je peljala na sestanek z Romo. Tudi Roma si je očitno, da je na poročni dan objel deklico ter jo tako razvnel, da se je pustila zanesti od svojih čuvstev, kar bi bila kmalu plačala s svojim življenjem.

Veliki žrec Hatorin, ki se je udeležil sprejema, je prinesel v tempelj vest o Nejtinem umoru. Roma je bil uničen. Nato pa ga je popadlo tako sovraštvo do Sargona, da je prepričal žreče, da je treba Sargona takoj zapreti.

Sodna obravnava pa se je zavlekla. Za razsodbo je bilo treba še Nejtine izpovedi.

Nejta ni vedela, kaj se dogaja. Bila je še vedno zelo slabotna. Po cele ure je preležala, ne da bi izpregovorila besedico, a zdravnik jo je vsem prepovedal vznemirjati. Po žalostnem dogodku se je Pagir z vso rodbino preselil v Sargonovo palačo. Zlasti Mena je silil, da bi

je v rudniku zaposlenih okoli 900. Delajo v rovih tudi po 340 m globoko (to je še nižje kot morje) po 8 ur na dan. Zaslužijo od 4.80 do 8.70 lir dnevno in imajo še po 11 lir doklade. Stari delavci dobe pokojnino (polna znaša 250 lir na mesec) ali od bratovske skladnice ali od države. Vpokojeceve je kakih 230. Rudar mora trdo delati.

Stara, že pozabljena rudarska pesem poje:

*Buka, buka, bok...
je rudarju znani zvok,
ko iz srca zemlje
zlatu srebro jemlje.
Daj Bog uspeha dobrega
sredi dela trudnega.*

*Buka, buka, bok...
tisočero pridnih rok.
Dolge, trde skale,
ki od vekov stale,
kamen dragocenih rud,
plača jim obilo trud.*

So pa tudi zelo brihtni in izobrazbe željni. Malokje je bilo društveno in družabno življenje tako razvito kot v Idriji.

Kjer je delavstvo, tam so tudi trgovci in gostilničarji. Trgovin je 40, gostiln je okoli 30 (znan je Didičev hotel), par kavaren, 7 mesnic in obilo drugih obrtnikov. V okolici je nekoliko razvita lesna trgovina. Odvetniki so se naselili kar štirje, pa se baje Idrijčani ne pravdajo kaj preveč. Včasih je zadostoval le notar. Zdravniki so trije, prej so bili štirje. Od 1. 1925. dalje je tu tudi bolnišnica.

Idrija pa ne slovi le po prirodi in brihtnih ljudeh, lahko se ponaša tudi s par možmi, ki daleč slove. Tu se je rodil škof Anton Alojz Wolf, ki je izdal veliki nemško-slovenski slovar. Uredil ga je znani jezikoslovec Matija Cigale, doma na bližnjih Loméh pri Črnem vrhu. Znan je tudi škof Kavčič, ki je svoje premoženje pustil mestni ubožnici. Po ministru Inzaghiju, Idrijčanu po rodu, je dobil spačeno ime jašek »na sagah«.

Pa še to in ono bi lahko omenili, pa raje zaključimo z željo, naj bi naša svetovnoznana Idrija dala še kaj moč, ki bodo dvigali na dan ne le zakladov zemlje, marveč tudi zaklade duha in srca.

R. B.

Okno v svet.

Ruske zadeve.

V Ameriki so zadnje čase pričeli prav hudo pobijati komunistično propagando. To je privedlo do slabih odnosov med obema državama. Moskovska vlada je odpovedala vsa naročila poljedelskih strojev. Svojim zastopnikom je ukazala, naj nakupujejo pri Angležih in Nemcih — že zadnjič smo v listu pisali, da je sovjetski zunanji minister Čičerin odstopil. Na njegovo mesto je prišel znani Litvinov, ki je rusko zunanjo politiko dejanski vodil že od jeseni l. 1928. Čičerin je bil zunanji minister sovjetske Rusije polnih dvanajst let. To je za tako državo, kjer oblastniki kar čez noč izginevajo, nekaj izrednega in pričča o veliki politični sposobnosti tega moža. Čičerinu se je posrečilo, da je sovjetski Rusiji polagoma pridobil

mednarodno priznanje. Največji uspeh pa je brez dvoma dosegel na svetovni gospodarski konferenci v Genovi. Tam je sklenil znamenito pogodbo z Nemčijo, ki je bila takrat čisto na tleh. V naslednjih letih so se začele pojavljati razlike v mišljenju med njim in vodstvom komunistične stranke. Ker je poleg tega mnogo trpel radi boleznimi, se je končno odločil, da se umakne iz političnega življenja. Po imenu pa je ostal zunanji minister še skoraj dve leti. Sedaj ima 58 let. Ni izključeno, da se še kdaj vrne na vodilno mesto, ki ga je zapustil. — Novi zunanji minister Litvinov je oni teden časnikarjem očrtal program svojega bodočega dela. Dejal je, da se bo držal iste smeri kot njegov prednik, kajti v Rusiji da se zunanja politika ne izpreminja po osebah, temveč je določena

po potrebah komunistične države. Po njegovem mnenju so važne trgovske pogodbe z drugimi državami. Rekel je tudi, da je zagovornik miru.

Žalosten konec.

Zadnji petek so v Litvaniji zaprli in obsodili na eno leto pregnanstva bivšega ministrskega predsednika profesorja Voldemarasa. Baje je bivši diktator Litvanije deloval proti obstoječi vladi. Voldemaras, mož silne volje in bivši profesor na moskovskem vseučilišču, je bil pri Zvezi narodov zelo znan, ker je neprestano grmel proti Poljakom, ki so Litvanecem vzeli mesto Vilno. Zdaj je bivši gospodar pregnan jetnik.

Katolicizem in delavsko vprašanje.

Ob ustanovitvi Zveze narodov se je v Ženevi osnoval tudi mednarodni urad dela, kateremu je bila dana naloga, proučevati delavsko vprašanje v vseh delih sveta in ga reševati. Urad je zelo važen in je za delavstvo že marsikaj storil. Priboril mu je n. pr. osemurni delavnik. Urad vodi francoski socialist Albert Thomas, ki vsako leto izda poročilo o delovanju. Zanimivo je letno poročilo za l. 1929. ki je izšlo prav te dni, in sicer radi tega, ker se Thomas bavi z vlogo raznih verskih gibanj, predvsem katoličanstva, pri ustvarjanju znosnega mednarodnega življenja in delavskega varstva. »Katoličani,« pravi Thomas doslovno, »so v l. 1929. imeli dosti prilike, pokazati svoje socialno čustvovanje, ki jih prešinja, in utrjevati velika načela Cerkve. Načela pa so izražena v papeški okrožnici o delavskem vprašanju« (»Rerum novarum« papeža Leona XIII. Op. ur.). Trikrat — pravi Thomas — se je v važnih zadevah katoliška misel določno izrazila. Prvič v Belgiji, kjer so v okraju Roubaix - Tourcoing (izg. Rube - ju Roubaix - Tourcoing (izg. Rube - Turkon) lastniki predilnic naprosili je v mezdnem sporu z neko krščansko delavsko strokovno zvezo. Lienart se je po navodilih kardinala Sbaretija postavil na stran delavcev, kajti delavci da imajo pravico do strokovnih organizacij in da odklanjajo razredni boj. Drugič je bilo v Združenih drža-

se čimprej preselil tja. Prepričal je Pagira, da je njegova dolžnost oskrbovati posestvo, ki je ostalo brez gospodarja. Pred služabništvom je Mena kazal veliko ljubezen do sestre. Mladi mož se je popolnoma vdomačil v Sargonovih sobah. Pregledal je skrinje in skrinjice ter se polastil vseh dragocenosti, katerih ni Satati utegnila pravočasno zakleniti. Povsod je dala napraviti ključavnice in je čuvala Nejtine zaklade, ki so bili obilni, zakaj varčni Sargon je od mnogoštevilnih darov kraljice Hatasu malo porabil.

Toda Satati, kateri je ostal v spominu nastop s kraljico, je začasno napravila konec Menovemu ropanju. Roantina navzočnost je bila Meni neprijetna, dasi je na svojo ljubezen pozabil.

Nekega jutra je Roanta sama sedela pri bolnici, ki je trdno spala. Sočutno in z ljubeznijo je opazovala shujšano Nejtino obličje ter ji odganjala muhe. Končno je bolnica odprla oči in podala prijateljici roko.

»Moja dobra Roanta, kako se ti oddolžim za tvojo požrtvovalnost? Upam, da ti kmalu ne bo treba več streči. Čutim se tako močno, da bi vstala.«

»To bo mogoče šele čez štirinajst dni,« je rekla Roanta. »Medtem se tolaži s temi cveticami, ki ti jih pošilja Roma. Naproša te, da se pazi.«

S plamenečim obličjem je Nejta vzela šopek prelepih rož.

»Ah, ko bi ga mogla videti!« je rekla, toda nena doma je prebledela in vprašala z neodločnim glasom: »Kaj pa je s Sargonom?«

Po oni usodni noči je prvič izpregovorila ime svojega moža.

»Umiri se, Sargon je živ, toda nikoli več ti ne bo napravil nič hudega. Podrobnosti zveš pozneje. Zdaj razmišljaj samo o prijetnih rečeh. Morem ti sporočiti prijetno vest: čez nekaj dni te obišče kraljica. Ne boj se ničesar. Tudi sestanek z Romo ti pripravim.«

Od tistega dne se je Nejti zdravje naglo boljšalo. Roanta in Satati sta jo podpirali, ko je začela vstajati. Zgodaj v jutro so jo prenašali s posteljo na svež zrak.

Nekega večera, ko je po vročem dnevu nastopil prijeten hlad, je Nejta sedela na tisti terasi, kjer je nekoč Keniamun javil princu kraljičin obisk. Tudi Nejta je danes pričakovala prihod Hatasin. Sram in bojazen sta ji stiskali srce. Kraljica bo gotovo zahtevala račun o njenem obnašanju in bo hotela zvedeti za ime ljubljene nega moža, zakaj Sargon ji je gotovo vse povedal, da bi opravičil sebe.

(Dalje.)